

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
(нерухомі — Державний реєстр Національного культурного надбання України)

Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури
Полтавської облдержадміністрації
(найменування органу охорони пам'яток)

ПАСПОРТ

I. НАЙМЕНУВАННЯ ПАМ'ЯТКИ

Городище скіфського часу

II. ТИПОЛОГІЧНА НАЛЕЖНІСТЬ

пам'ятка археології	пам'ятка історії	пам'ятка архітектури	пам'ятка мунумент. мистецтва
+			

III. ДАТУВАННЯ ПАМ'ЯТКИ (або дата історичної події, з якою пов'язане виникнення пам'ятки — для пам'яток історії)

Скіфський час — VI-III ст. до н. е.; пізньоскіфський час — III-I ст. до н.е.

IV. АДРЕСА (місцезнаходження) пам'ятки: Полтавська область, Лубенський район, Калайдинцівська сільська рада, с. Клепачі, урочище *Городок (Сад)*, за 1,1-1,4 км на північний схід від села та в 0,7 км на північ від комплексу тваринницьких ферм на північно-східній околиці цього ж села, праворуч (за 0,95 км на схід) від шосе м.Лубни — смт.Чорнухи.

(Під'їзд — маршрутним автотранспортом від м.Лубни чи смт.Чорнухи Полтавської обл.).

V. ХАРАКТЕР СУЧАСНОГО ВИКОРИСТАННЯ

За початков. признач.	Культурно-освітнє	Турист.-екскурсійне	Лікув.-оздоровче	Житлові прим-ня	Господарче	Інше
	Музей бібліотека клуб		Лікарня санаторі й б/відп.		+ ліс. та с/г. угід- дя	

ДОДАТКИ:

Схема розміщення — 1

Фото. фрагментів — 1

Генплан — 1

Обміри: план — 1

Схем. план охоронної зони — 1

Рис. знахідок — 1

VI. ІСТОРИЧНІ ВІДОМОСТІ

А | для пам'ятки археології — історія виникнення, ким і коли проводилися розвідки і розкопки, місце зберігання колекцій

Клепацівське городище скіфського часу — досить відома пам'ятка, що належить до решток найбільш значних укріплених поселень доби раннього залізного віку в *Нижньому Посуллі*. Заховане серед дібров в глибині плато правого корінного берега Сули, перерізаного численними балками, долинами струмків, городище займало місце своєрідного центру значної заселеної округи Лубенського Посулля, оточеної поселеннями і рідкою низкою городищ. На південний схід від нього знаходилися невеликі Вільшанське (або 2-ге Хитцівське) та Мгарське (територія Спасо-Преображенського Мгарського монастиря) городища, на південь — Малов'язівське, північніше — група укріплень скіфського часу у нижній течії Удаю — Постав-Муцьке, Сухоносівське і Луговиківське городища. Частина з них стала відомою лише в останній час. Район Нижнього і частково Середнього Посулля відзначається саме таким розміщенням укріплених пам'яток скіфського часу у пониззі невеликих правих приток. Найчастіше вони групуються по 3, де менші — закривають підходи до значніших.

Історія вивчення. Пам'ятка виявлена 1876 р. розвідками Ф.І.Камінського, тоді ж обстежувалася Г.С.Кир'яковим. Окомірний начерк плану городища 1876 р. накреслив перший дослідник. Коротка інформація про городище в ур.Сад (інших джерелах — Городок) опублікована М.О.Макаренком 1917 р., за даними анкетування Центрального статистичного комітету 1873 р., подання відомостей до яких було здійснене Г.С.Кир'яковим. А перший фаховий план городища виконаний роменськими краєзнавцями-топографами В.П. і О.П.Гричуками, які здійснювали розвідки у Посуллі за завданням директора Роменського округового музею М.М.Семенчика 1926 р. Пізніше цей план був “запозичений” Ф.Б.Копиловим, який відвідав укріплення 1946 р. Публікацію результатів обстежень останнього здійснила 1949 р. В.А.Іллінська. За рік до того городище оглянув І.І.Ляпушкін, чий опис пам'ятки на сьогодні можна вважати найбільш детальним. 1969 р. укріплення відвідувалося А.О.Моруженко, а 1988 та 1990 р. його з пам'яткоохоронною метою оглянули І.М.Кулатова та О.Б.Супруненко. Результати останнього обстеження пам'ятки лягли в основу укладання цього паспорта. З перевірочними оглядами стану збереження городища у 1998 і 1999 рр. його відвідував лубенський краєзнавець О.В.Сидоренко, який зібрав на розораній поверхні центральної частини майданчика невелику колекцію кераміки.

Цим переліком фактично і завершується історія вивчення поки що малодослідженої пам'ятки скіфської доби. Хоча за відомістю городище посіло чільне місце серед старожитностей раннього залізного віку Посулля, адже воно одне з перших було атрибутоване наприкінці ХІХ ст. вже як пам'ятка скіфської доби.

Колекції знахідок з Клепацівського городища *нараховують кілька десятків одиниць збереження*. Цю пам'ятку не досліджував шляхом розкопок ніхто з археологів. Невелика збірка знахідок з ур.Сад надходила в 1885-1901 рр. до фондів Лубенського музею К.М.Скаржинської, а звідти була передана до Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (сучасного Полтавського краєзнавчого музею). Частина з цих предметів, в т.ч. унікальних, — збереглася. Туди ж потрапили і матеріали зборів Г.О.Сидоренко, яка відвідувала городище на початку 1970-х рр. Матеріали обстежень Ф.Б.Копилова були передані до Лубенського краєзнавчого музею. Знахідки О.В.Сидоренка — надійшли до фондів Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації.

б) перебудови і витрати, що змінили первісний вигляд пам'ятки

За відомими на сьогодні даними, поверхня майданчика городища почала інтенсивно руйнуватися внаслідок корчування саду ще в кінці 1860-х рр. Найбільш відчутні

руйнування масиву верхньої частини валу та рову з північного й східного боку городища здійснили військовослужбовці Лубенської “Чапаївської” дивізії, які під час зборів резервістів запасу зрили окопами практично 40 відсотків довжини останніх. Руйнування завершилися знищенням колгоспним бульдозером у 1972-1978 рр. практично всього укріпленого в’їзду та частини валу із заходу, де прокладали польову дорогу до влаштованої на городищі літньої свиноферми. В ряді місць на майданчику зводилися тимчасові навіси, хижі та сторожки, копалися вигрібні ями, був прокладений водопровід. Відходи безпосередньо бульдозером вигрібалися у північно-західному кутку майданчика в яр через рів. На сьогодні цей “осередок” розвитку тваринництва вже не існує.

в) реставраційні роботи (загальна характеристика, час, автор, місце зберігання документації)

Не проводилися. За вимогами Центру охорони та досліджень пам’яток археології влітку 1995 р. літня свиноферма була демонтована, гній — прибраний із майданчика. Розвал місцевого колгоспу призвів до остаточного розбирання населенням решток всіх споруд.

VII. ОПИС ПАМ’ЯТКИ

А	для пам’яток археології —	характер культурного шару, найважливіші знахідки
	для пам’яток історії —	характеристика пам’ятки, наявність, текст і час встановлення меморіальної дошки
	для пам’яток архітектури —	основні особливості планувальної композиційно-просторової структури і конструкцій; характер декору фасадів і інтер’єрів; наявність живопису, скульптури, прикладного мистецтва; будівельний матеріал, основні габарити
	для пам’яток монументального мистецтва —	основні особливості композиційного і колористичного рішення: тексти, матеріал, техніка, розмір

Місцезнаходження, топографія. Клепачівське городище знаходиться в *урочищі Городок (колишньому — Сад)*, за 1,1-1,4 км на північний схід від *с. Клепачі Калайдинцівської сільської ради Лубенського району Полтавської області*, та в 0,7 км на північ від комплексу тваринницьких ферм на північно-східній околиці цього ж села, праворуч від шосе м.Лубни – смт.Чорнухи. Від автотраси до пам’ятки (відстань близько 0,95 км) веде польова дорога протяжністю в 1,5 км. Укріплення займає плато миса високого лівого берега струмка Вільшанка — правої притоки р.Сула, висотою 68-70 м над рівнем сульської заплави. Абсолютна висота максимального підвищення плато поблизу городища складає 158,7 м. Укріплення огинають зволожені балки Кашкольчина, Полив’яна та Синична (Сунична) — водозбори Клепачівського струмка — лівого притока Вільшанки. Із заходу мис з’єднаний із плато.

Опис пам’ятки. Вся територія городища у давнину була обнесена валом. Укріплення має у плані форму правильного багатокутника (ближче до чотирикутної), із закругленими кутами. Городище витягнуте по осі у широтному напрямку. Площа пам’ятки — 8,5 га (260х335 м).

Городище оточене трапецієподібним у перетині валом, з шириною в основі 8-10 м, поблизу вершини — 3-4 м. Висота валу — 2,2-5,0 м. Навкруги валу простежуються залишки рову шириною 2,5-4,0 м і сучасною глибиною 1,2-1,5 м, також близького у перетині до трапецієподібної форми. У валу є три в’їзди — з південного заходу, заходу і півночі. Невеликий прохід шириною 3 м існує й у північно-східній частині укріплень.

Укріплення пам’ятки пошкоджені колишнім місцевим колгоспом. Їх південно-західна частина — від південно-західного до західного в’їздів — знівельована бульдозером для забезпечення проїзду на літню свиноферму. Практично знищені й допоміжні укріплення, що напівкільцем захищали головний південно-західний в’їзд. Площа майданчика свого часу на третину була зайнята тимчасовими спорудами свиноферми, інша третина — розорювалася; остання частина — залишалася вкритою лісонасадженнями дуба і граба. Здебільшого поверхня укріплень вкрита дерном чи поросла лісом.

Площа рівного, із порівняно незначним ухилом (на 0,8-2,2 м) на схід, майданчика у кінці XIX ст. зберігала численні залишки котлованів жител і господарських ям, згодом розораних. Лише 5 з них збереглися у залісненій північній ділянці пам'ятки. Потужність культурних нашарувань складає, за Ф.І.Камінським, близько 1,0 м, за даними обстежень 1988 р. — 0,2-0,8 м. У траншеї водопроводу, прокладеній через центр майданчика, зафіксовані два профілі котлованів жител протяжністю 2,8 та 3,4 м, кілька господарських ям, які досягали глибини 1,8 м від рівня сучасної денної поверхні.

Серед знахідок на майданчику городища виявлені фрагменти ліпного посуду — горщиків, прикрашених характерними наскрізними отворами по краю вінець, рідше — пальцевими відтисками, ліпних мисок із заглаженою поверхнею, до десятка керамічних пряслиць різних форм, уламки обмазки, глиняних конусів та залізного шлаку. У Лубенському краєзнавчому музеї зберігається кілька бронзових наконечників стріл V-IV ст. до н.е., що походять із пам'ятки.

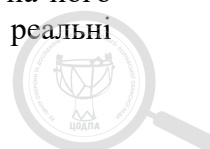
Укріплення відноситься дослідниками (Копилов Ф.Б., Ляпушкін І.І., Іллінська В.А.) до кола городищ скіфського часу Посулля і датується у межах VI-III ст. до н.е. Типологічну належність городища, за характером укріплень серед подібних пам'яток Дніпро-Донського межиріччя, визначила А.О.Моруженко, віднісши Клепачівське городище до типу VII — “з одним головним майданчиком, але із захищеним додатковими валами і ровами входом”. Верхню межу існування поселення, можливо, позначає унікальна поки що для Посулля знахідка залізного мечя зі втраченим кільцевим навершям, прямим перехрестям, лезом ромбічної у перетині форми та слідами ремонту клинка, довжиною 50 см, — характерної наступальної зброї сарматських племен I ст. до н.е. — I ст. н.е., що походив з колекції Лубенського музею К.М.Скаржинської. Наявність цієї знахідки, а також окремих уламків ліпного і кружального посуду пізньоскіфської епохи, дає підстави вважати, що життя на городищі продовжувалося й за пізньоскіфської доби, до початку середньосарматського часу.

Характеристика городища була б неповною, якщо не згадати й знахідку іншого зразка озброєння на території городища з того ж таки Лубенського музею К.М.Скаржинської (обидва мечі експонуються у Полтавському краєзнавчому музеї). Це довгий двосічний залізний меч — характерний зразок озброєння воїна-професіонала часу готських походів III – початку IV ст. н.е. Поява останнього на городищі не випадкова, адже у східній його частині трапляються поодинокі уламки кружального посуду черняхівської культури, що вказують на наявність тут залишків селища чи висілку пізньоримської доби.

Навколишні пам'ятки. В окрузі городища є чимало пам'яток різного часу. До скіфської епохи серед них належать залишки двох селищ на північ від городища, на південно-західній околиці с.Калайдинці та група із 3-х значних за розмірами курганів поблизу роменсько-давньоруського городища в ур.Коломак біля с.Хитці Лубенського району. Ще кілька дуже розораних курганных насипів розташовано за 0,9 км на захід від городища, праворуч від шосе м.Лубни – смт.Чорнухи. Це група у складі 3-х курганів висотою 0,3-0,4 м та діаметром 12-15 м. Пам'ятки давньоруського часу також відомі у безпосередній близькості від городища. Так, зокрема, невеликий курганный некрополь X-XIII ст. у складі 15 насипів знаходиться на протилежному від городища схилі балки, на північ від валу, за 0,3-0,5 км в ур.Осакове. У його складі Ф.І.Камінським 1876 р. досліджено — 2, Г.С.Кир'яковим і К.М.Скаржинською — 1, 1877 р. ними ж — ще 3 насипи. Некрополь складався з курганів висотою 1,2-1,8 м та діаметром 7,5-8,0 м, розташованих на відстані 4-5 м один від одного. На сьогодні рештки могильника вкриті заростями діброви.

б) загальна оцінка суспільної, науково-історичної та художньої значимості пам'ятки

Клепачівське городище — одне з найкраще збережених городищ Посулля скіфської доби, з наявним потужним культурним шаром, знахідками пізньоскіфської та наступних епох, має вже досить довгу історію попередніх досліджень. Наявність на його майданчику знахідок зразків озброєння ранньо- та пізньоримської епох позначає реальні

перспективи дослідження тут у майбутньому виразних комплексів переломних періодів в історії Дніпровського лісостепоного Лівобережжя, а також вивчення суто посульських старожитностей скіфської доби VI-III ст. до н.е.

Викликає інтерес і відомий поряд з укріпленням давньоруський курганний некрополь, що містить ряд ще не досліджених курганів.

VIII. ОСНОВНА БІБЛІОГРАФІЯ, АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА, ІКОНОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

1. Ванцак Б.С., Супруненко О.Б. Подвижники українського музейництва: Григорій Кир'яков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стеллецький. — Полтава: Археологія, 1995. — С.10, 24-25.
2. Горленко В.П. Лубенский музей Е.Н.Скаржинской // КС. — К., 1890. — Т.31. — Окт. — № 10. — С.4-5.
3. Іллінська В.А. Розвідки пам'яток скіфського часу на Посуллі (1946 р.) // АП УРСР. — К., 1949. — Т.2. — С.142,145.
4. Камінський Ф.И. Дневник, 1876-1882 гг. // НА ПКМ. — Спр.03-144/2. — А.5-7.
5. Кулатова І.М. Городище скіфського часу поблизу Клепачів // Тези ДП другої Полтавської наукової конференції з історичного краєзнавства. — Полтава, 1991. — С.73-75.
6. Кулатова І.М. Давньоруські некрополі поблизу с.Клепачі на Лубенщині // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, — 1999. — С.21-25.
7. Кулатова И.Н., Супруненко А.Б. Отчёт о раскопках и разведках на Полтавщине в 1988 г. // НА ІА НАНУ. — 1988/136. — Ф.е. 23173. — Арк.29.
8. Ляпушкин И.И. Днепровское Лесостепное Левобережье в эпоху железа // МИА. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1961. — № 104. — С.76-78.
9. Ляскоронский В.Г. История Переяславской земли с древнейших времён до половины XIII ст. — Киев: Тип. Гиричина Н.А., 1903. — С.101.
10. Макаренко Н. Городища и курганы Полтавской губернии: Сб. топографических сведений. — Полтава: ПУАК, 1917. — С.30.
11. Моргунов Ю.Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы. — Курск: изд. ИА РАН, 1996. — С.93-94.
12. Моруженко А.А. Городища лесостепных племён Днепро-Донского междуречья VII-III вв. до н.э. // СА. — М., 1985. — № 1. — С.162-175.
13. Пустовіт Т.П., Супруненко О.Б. Федір Камінський (1845-1891): Наукова та епістолярна спадщина. — Полтава: вид. ПКМ, 1992. — С. 9, 61-63, 82-84.
14. Рудинський М.Я. Археологічні збірки Полтавського музею // Збірник, присвячений 35-річчю Музею. — Полтава: вид. ПДМ, 1928. — Т.1. — С.56.
15. Сидоренко Г.О., Махно Є.В., Телегін Д.Я. Довідник з археології України. Полтавська область. — К.: Наук. думка, 1982. — С.68.
16. Супруненко А.Б. Археологические изыскания и собрание Г.С.Кирьякова // Проблемы археологии Сумщины: ТД обл. науч.-практ. конф. — Сумы: изд. СКМ, 1989. — С.20.
17. Супруненко А.Б. Археологические исследования Ф.И. Каминского в Нижнем Посулье // 1000-летие города Лубны: Обл. науч.-практ. конф. (26-28 мая 1988 г.) / ТДС. — Лубны: изд. Луб. гор. орг. УООПИК, 1988. — С.13.
18. Супруненко О.Б. Археологічні дослідження і зібрання Г.С.Кир'якова // Питання археології Сумщини. — Суми: вид. СКМ, 1990. — С.14-15.
19. Супруненко О.Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський музей К.М.Скаржинської). — К.-Полтава: Археологія, 2000. — С.211-213.
20. Супруненко А.Б. Из новых материалов о Ф.И.Каминском // ОИПАП: Второй обл. науч.-практ. семинар. / ТДС. — Полтава: Полтава, 1989. — С.20, 104.
21. Янин В.Л. Актовые печати Древней Руси X-XV вв. — М.: Наука, 1970. — Т.1. — С.63.

IX. ТЕХНІЧНИЙ СТАН

характеристика загального стану: для пам'яток археології		добрий	середній	поганий	аварійний
	культурного шару	+			
	найважливіших знахідок	+			
	Стану укріплень		+		

X. СИСТЕМА ОХОРОНИ

а) категорія охорони

Національна	місцева	не взято
+		

б) дата і № документа про взяття під охорону

Рішення виконкому Полтавської обласної ради від 23 квітня 1982 р. № 247.

Порядковий номер за Державним реєстром Національного культурного надбання — № **3960**.

в) границі охоронної зони і зони регулювання забудови (короткий опис з посиланням на стверджуючий документ) визначені:

за рішенням Полтавської обласної ради від 8 липня 1975 р. № 301 — “у межах історичних обвалувань насипу”.

а також

г) балансова належність і конкретне використання

На 2001 р. — землі запасу Калайдинцівської сільської ради Лубенського району.

д) дата і № охоронного документа

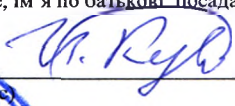
Дата складання паспорта

Паспорт уклала Кулатова Ірина Миколаївна, зав. відділом охорони пам'яток археології ЦОДПА
(прізвище, ім'я по батькові, посада або професія)

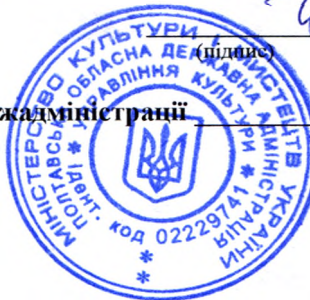
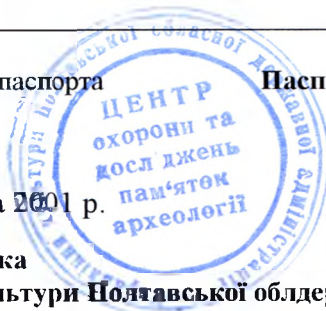
“25” листопада 2001 р.

Заст. начальника

управління культури Полтавської облдержадміністрації

 (Кулатова І.М.)

 (Белько О.В.)
(підпис)

с.Клепачі Лубенського району, Полтавська область, ур.Городок

ГОРОДИЩЕ СКИФСЬКОГО ЧАСУ

VI-III ст. до н.е.

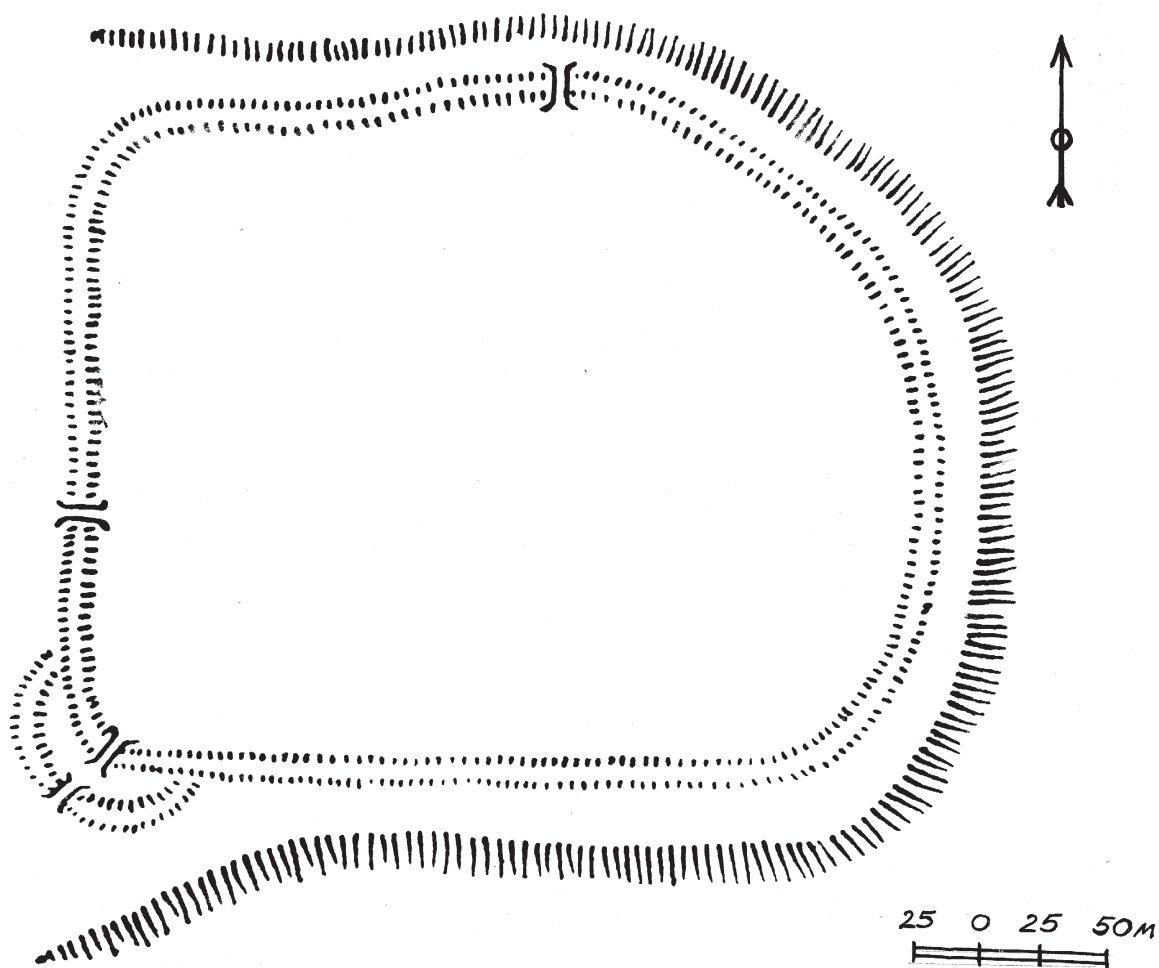
Схема розміщення.

Основа: Карта М 1:10000. — М.: ГУГК, 1972.

с.Клепачі Лубенського району, Полтавська область, ур.Городок

ГОРОДИЩЕ СКИФСЬКОГО ЧАСУ

VI-III ст. до н.е.

План городища

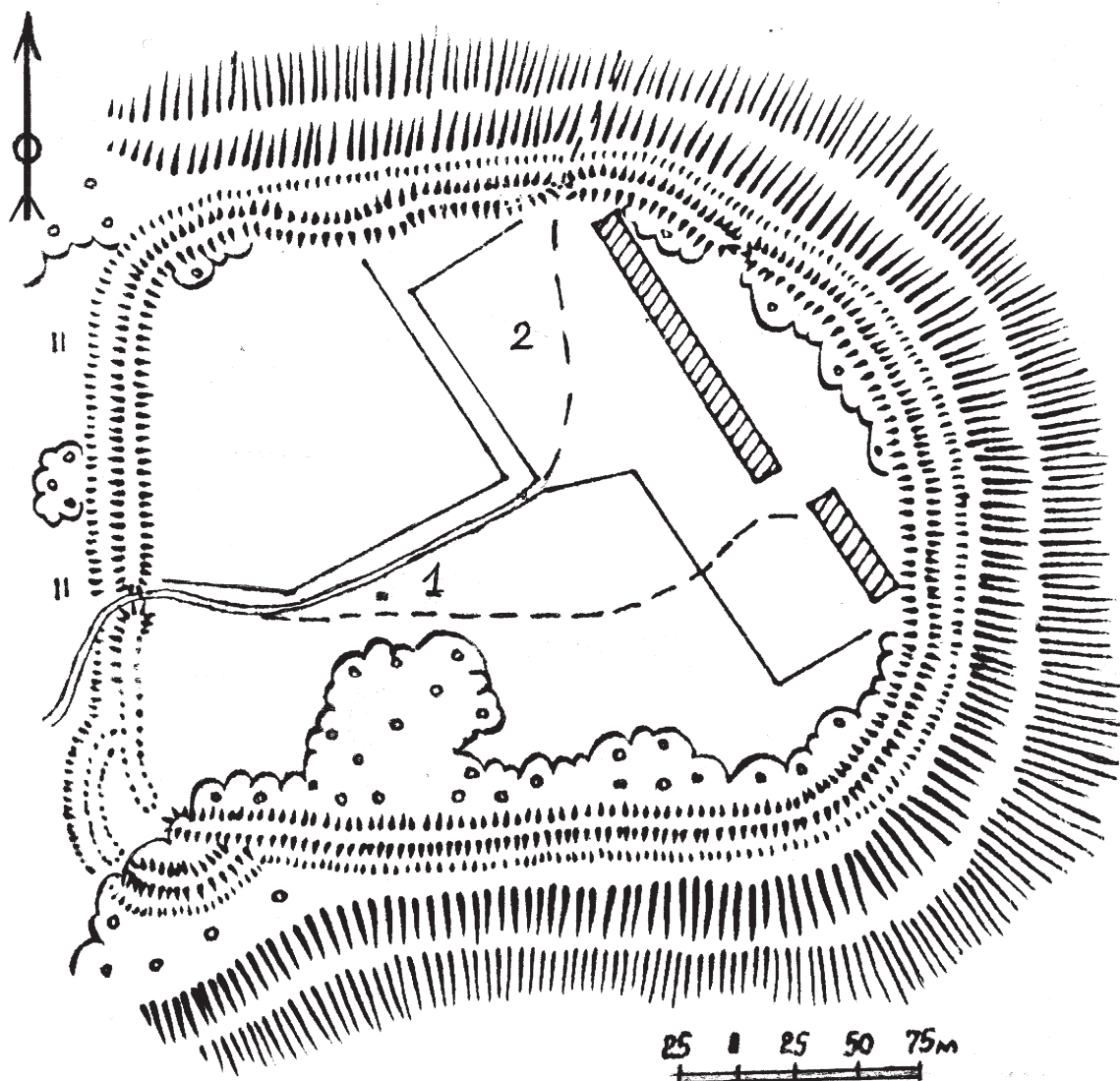
За Гричуком В.П., 1926 р.

с.Клепачі Лубенського району, Полтавська область, ур.Городок

ГОРОДИЩЕ СКІФСЬКОГО ЧАСУ

VI-III ст. до н.е.

Умовні позначення:

1 - шурф 1988 р.; 2 - рілля.

План городища

За Кулатовою І.М., Супруненьком О.Б., 1988 р.

с.Клепачі Лубенського району, Полтавська область, ур.Городок

ГОРОДИЩЕ СКІФСЬКОГО ЧАСУ

VI-III ст. до н.е.

Загальний вигляд західної частини укріплень
(з боку майданчика).

Фото Ширая Є.В., 1992 р.

Вигляд північно-західної частини городища

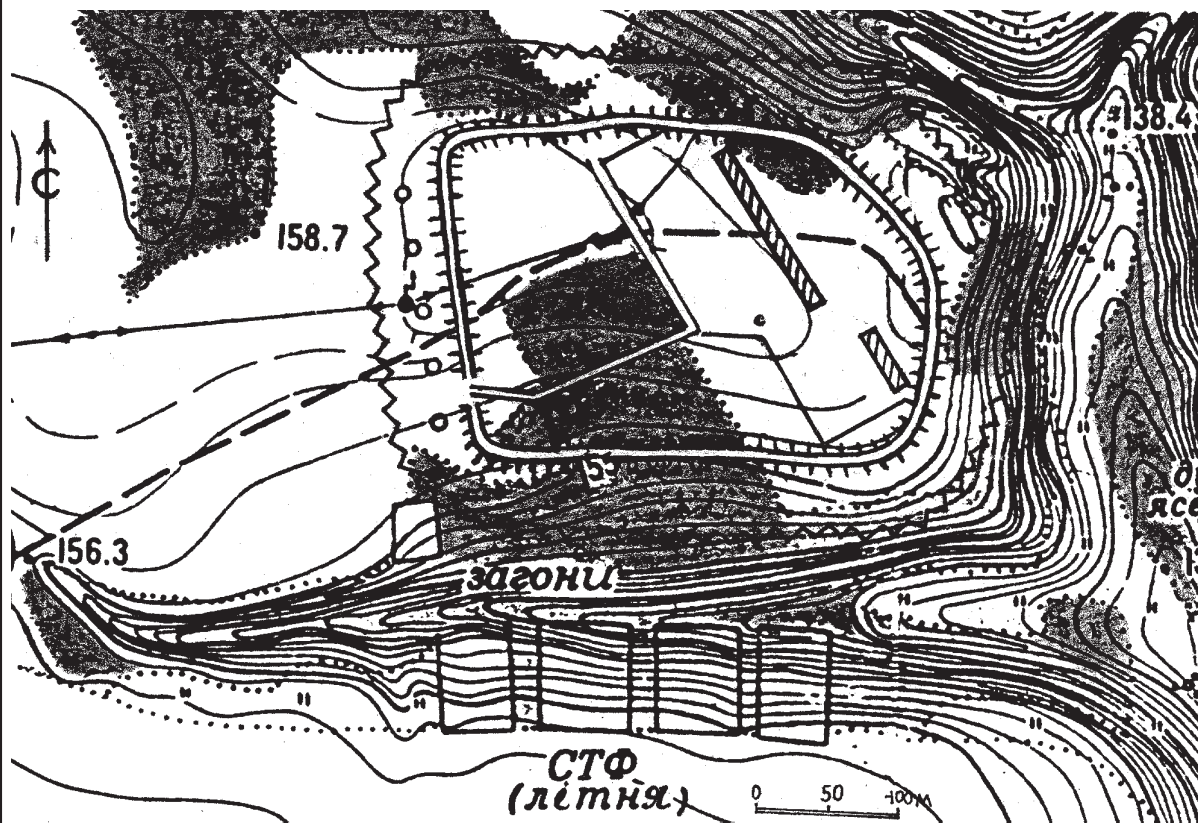
Фото Шепітька А., 1983 р.

с.Клепачі Лубенського району, Полтавська область, ур.Городок

ГОРОДИЩЕ СКИФСЬКОГО ЧАСУ

VI-III ст. до н.е.

Схематичний план охоронної зони.

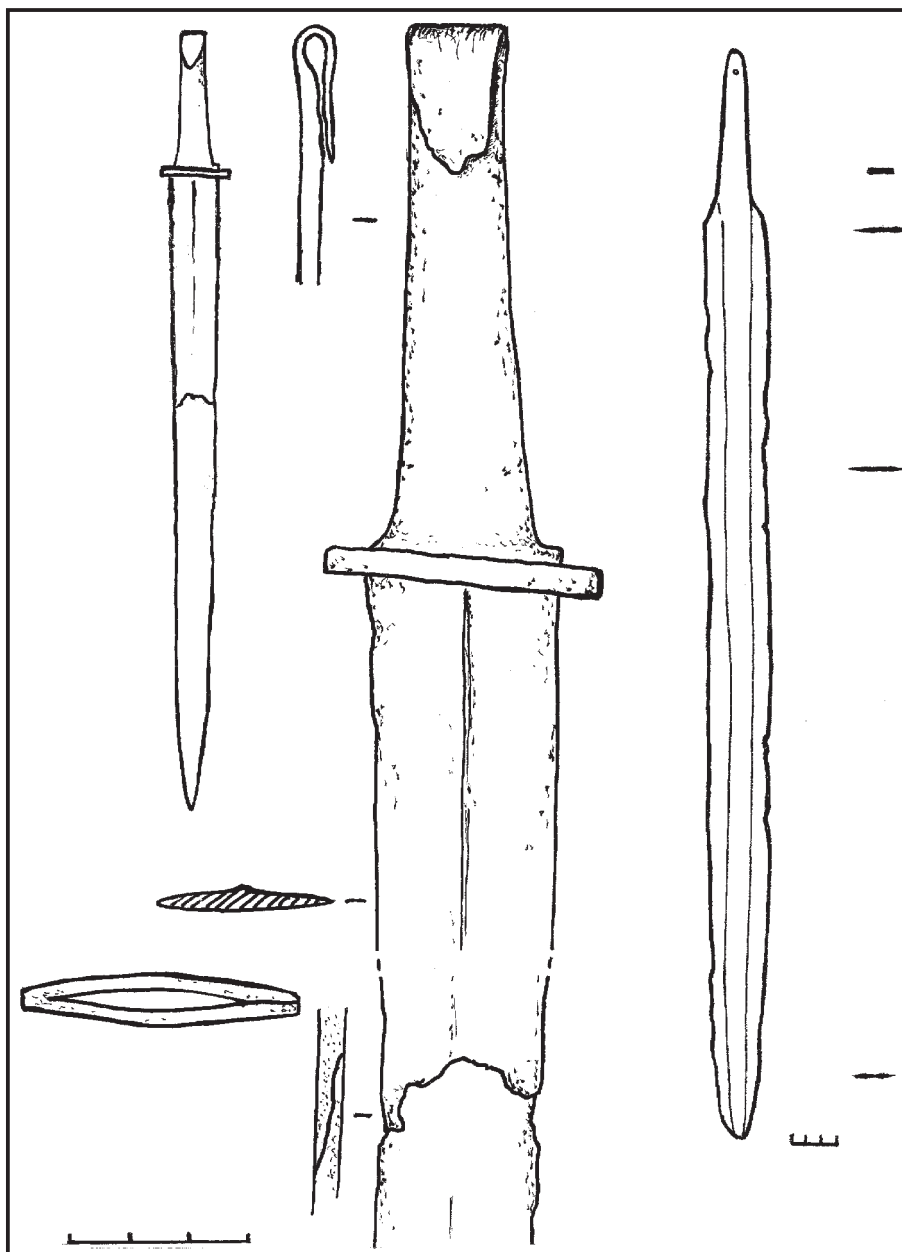
Основа: Карта М 1:10000 ГУГК, 1972.

с.Клепачі Лубенського району, Полтавська область, ур.Городок

ГОРОДИЩЕ СКИФСЬКОГО ЧАСУ

VI-III ст. до н.е.

**Знахідки мечів з Клепачівського
городища (1880-1890 рр.).**

Залізо. I ст. до н.е. - I ст. н.е. та III-IV ст. н.е.

Полтавський краєзнавчий музей

